

Vsebina:

- Vitezi iz zavetišča (2)

Stane Adam

VITEZI IZ ZAVETIŠČA (2)

Enkratno navedbo v spregi "*antrum et castrum Lapis*" iz leta 1263 je zaradi zgoraj povedanega nemogoče interpretirati kot grad z zavetiščem. Da se štirje gradiščani, brata Ulrik in Markvard, mlajši Rudiger in Majnhard z vzdevkom *Plöz* (verjetno narobe zapisano *Polz*, iz Poljč in ne *Posch*, kot misli Dušan Kos), nanašajo na Jamo (po avtorjevem razumevanju seveda na Škratov ali Hudičev gradič) in grad Kamen skupaj? Naj razume, kdor more.

Na koncu avtor svoj spis zašpil(j)i (špilja!) z mnenjem, da je bila jama (v njegovem primeru seveda Škratov ali Hudičev grad) najpozneje do konca 15. stoletja opuščena. Jama, ki jo imajo citirani za protiturško zavetišče, je bila opuščena prav v času, ko so pričeli prihajati Turki na Kranjsko? In potem avtor citira na začetku tega spisa omenjenega Trotterja (n. d., str. 96), ki navaja za primer Jamo pri Kranju!

In še moja misel k devetim vrsticam, ki sem jih napihnil v soparno popoldne: nad Begunjami, na poti od gradu Kamen proti Njivicam, sta najprej Jamski in nekaj deset metrov za njim Škratov ali Hudičev grad. Plemiči, ki so živeli na gradu Kamen, so se imenovali enkrat po gradu in drugič po bližnji znameniti Jami, Luknji. A to poimenovanje ni bilo v "bivalnem smislu". Jama, Luknja, je glede na kulturne plasti v njej mnogo več pomenila v časih, ki so dosti starejši od srednjega veka. A je morala biti v dobi, ko je na skalnem spodmolu v dolini Drage zrasel grad Kamen, še vedno precej znana in ugledna, če so se bližnji plemiči želeli imenovati po njej. Da bi jim nekakšno izročilo ne bi bilo znano in bi svoj vzdevek vezali na nekakšno zavetišče, ki "stavbno ni bilo nikoli grad", je malo verjetno. Plemič živi na gradu, predstavlja pa se kot človek iz špilje, jame, nekakšnega zavetišča? Temu dandanašnji pravimo samozaničevanje (če že citiramo, *SSKJ IV.*, str. 592), kar pa je plod nekih drugih časov in posebnih namenov. Begunjski Jami bo pač treba poiskati drugo zgodovino.

ORTENBURŠKI KAMEN PRI BEGUNJAH (STEIN). Z gradom Kamen je avtor opravil enako hitro in v istem slogu, kot je opravil z begunjsko Jamo. Skromnih 36 vrstic in 4,5 cm opomb. Poleg imena Kamen je v naslovu zapisal tudi ime *Stein*, pri čemer bi skromno predlagal, da se v tem primeru piše *Stain*. Za grad Kamen in rodbino, ki ima po njem ime, so praviloma uporabljali ime *Stain* in ne *Stein*. Kot take so jih zapisovali drugi, tako so se imenovali sami, v 13., 14., 15., 16. stoletju. Še na začetku poznega 17. stoletja njihovi potomci uporabljajo v naslovu zvezo "*de Stain*" in "*Stainensis*". Seveda poznamo tudi redke izjeme. A tudi M. Kos, katerega *Topografijo* avtor tako rad citira, pri gradu Kamen (str. 241) za srednji vek vedno zabeleži le *Stain*. In nikoli *Stein*!

Naprej avtor navaja, da se je grad Kamen v virih omenjal od leta 1263, njegovi prebivalci iz bližnjega zavetišča Jame pa že od druge polovice 12. stoletja. Zanimiva stavčna zveza. Posebej zato, ker

zdaj o begunjski Jami iz prejšnje številke *Linhartovih listov* vemo nekaj več. Avtor pravi v isti knjigi pri sestavku o begunjski Jami, da je le-ta skromno zavetišče, zazidana špilja z majhnimi okenci v zidu in da je bil pravi sedež (najbrž ministerialov) seveda na Kamnu. Obenem v oklepaju navaja "prebivalce" iz Jame, Liukardo (1185) idr. Kdo pa so ti drugi, saj avtor razen omenjene zanika vse iz 12. stoletja in prav za vsakega najde "dobro besedo" v opombah?

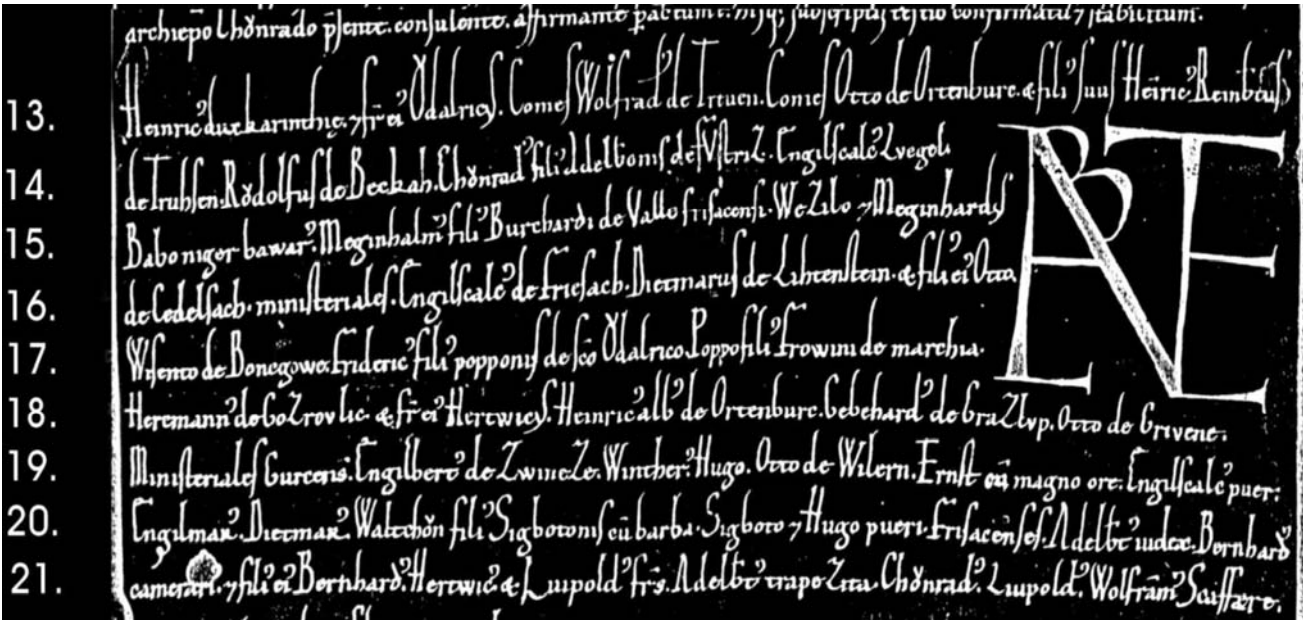
V tej zvezi se lahko tudi vprašamo, kakšne diplomatarije imamo. Zanimiv je podatek, da je leta 1247 v briksenški listini omenjeni Rudiger vztrajno zapisovan z vzdevkom *Zv^oge*, namesto *Lv^oge*, ker napako prepisujejo eni od drugih. Tako ga je zapisal F. Schumi (*Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, II. Band, 1200-1269*, Laibach 1884 u. 1887, št. 141, str. 107ss), enako tudi L. Santifaller (*Die Urkunden de Brixner Hochstifts-Archive, 845-1295*, Innsbruck 1929, št. 116, str. 123s), od slednjega jo je prepisal (sam tako navaja) tudi F. Baraga (*Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 6/1, listine 1246-1255*, Ljubljana 2002, št. 35, str. 62). Tako nam je "cuga" (*Zv^oge*) odnesla še en kamenček v mozaiku begunjske zgodovine. Menda ne bi bilo preveč, če bi v tolikokrat citirani *Topografiji* Milka Kosa (str. 220, pri geslu *Jama pri Begunjah*) prebrali čisto na koncu njegovo kratko opazko in nato preverili originalno listino.

V nadaljevanju se Dušan Kos spotika ob plemiča, ki se omenja v krški listini iz leta 1145. Gre za Engelskalka z vzdevkom "Lvegel". Ne glede na znanje o nastanku imen, ki ga nedvomno poseduje Dušan Kos, kar je dokazal že v neki drugi navidezni polemiki z mano (beri v samogovoru v opombah, kot v tej knjigi), naj pripomnim le, da sem prepričan, da srednjeveški pisarji niso bili nič bolj neumni, kot današnji, a tudi nič bolj pametni. Pravila pisanja so bila takšna, kakršna so bila, listine so pisali pisarji, ki so bili Nemci, Italijani in še kdo, tudi domačini. Eni so znali kranjsko, drugi ne. Eni so slišali prav, drugi narobe in tako so tudi zapisovali. Eni so zapisovali na način, kot je v navadi v krajih, iz katerih so prišli. Drugi so se želeli prilagoditi nekaterim kolegom, ki so semkaj prišli iz drugih dežel. Eni so znali dobro pisati, drugi slabo, tretji še slabše. Zapisovanje istih imen je bilo po različnih pisarjih torej različno. In potem so te zapise prepisovali in popravljali. Spet domači ali tujerodni pisarji, ki so bili takšni ali drugačni. In tako naprej. Še najmanj pa so ti pisarji, katerikoli in kakršnikoli so že bili, poznali jezikovna pravila, kakršna poznamo danes. Pa tega vsi ne verjamejo.

Vrnimo se nazaj k knjigi *Vitez in grad*, k begunjskemu gradu Kamen in k zgoraj omenjeni listini. V krški listini, ki se nanaša na posestne razmere v okolici Litije in Moravč, z datumom 26. april 1145, je navedena cela vrsta prič. Prepis listine je objavil Avgust v. Jaksch v *Monumenta historica ducatus Carinthiae, I. Band*, Klagenfurt 1896, str. 132, št. 138, in še pred njim Franz Schumi (*Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, I. Band, 777-1200*, Laibach 1882/83, št. 96, str. 97ss). Franc Kos je v *Gradivu za zgodovino Slovencev v srednjem veku, IV. knjiga, 1101-1200*, št. 207, str. 117, objavil le regest, v katerem je priče "skenslal" na njemu všečne in je njegov zapis za to obravnavo neprimeren. Dušan Kos na str. 146 in v opombi št. 247 navaja v svojem komentarju listino iz leta 1145 brez celega datuma in brez navedbe vira, tako nam ne pove ne kje je original, ne kdo je listino prepisal in objavil in na osnovi česa sklepa, kar sklepa. Slednji podatki so pomembni, saj na njih zgradi svojo verjetnost.

Vrnimo se nazaj k listini dat. 1145, april 26, kjer se omenja Engelskalk Lvegel, ki ga imam za prvega znanega prebivalca gradu. Dušan Kos se s tem ne strinja in v opombi št. 247 debatira z mano oz. mojemu "mnenju" postavlja nasproti svojo "verjetnost". Zapiše, da je verjetno šlo za ministeriala krškega škofa Romana, ki je bil izstavitelj listine. Isto, da velja za *Burkharda de Steine*, ki se omenja v krški listini iz leta 1152 (spet brez celega datuma, 15. september, s tem odpravljam nedoslednost). Sem pa res pomembna oseba, da doktor debatira z mano kar v svojih opombah v knjigi in moje "mnenje" pobija s svojo verjetnostjo. Tako si zdaj nasproti stojita dve verjetnosti. Pa ju pretehtajmo. Najprej vzemimo v roke listino iz leta 1145. Ker je vsebina za pojasnjevanje nepomembna, si oglejmo le tisti del listine, kjer so zapisane priče (vrstice od zap. št. 1 do zap. št. 12 in zadnja, 22. vrstica so tekst listine). Pergamentno listino hranijo v Koroškem deželnem arhivu (KLA) v Celovcu. Pričujoči prepis je prirejen (brez diakritičnih znakov, kot me je poučil prijatelj), imena pišem z veliko začetnico, namesto pik pri naštevanju pišem vejice, imena, zanimiva za to razpravo, so v mastnem tisku):

13. *Heinricus dux Karinthie et frater eius Odalricus, comes Wolfradus de Treuen, comes Otto de Ortenburc et filius suus Hei(n)ricus, Reinbertus*
14. *de Truhsen, Rodolfus de Beckah, Chonradus filius Adelberonis de Fustriz, Engilscaucus Lvegel,*
15. *Babo Niger Bavarus, Meginhalmus filius Burchardi de Valle Frisacensi, Wezilo et Meginhardus*
16. *de Cedelsach, ministeriales, Engilscaucus de Friesach, Dietmarus de Lihtenstein et filius eius Otto,*
17. *Wisento de Bonegowe, Fridericus filius Popponis de Sancto Odalrico, Poppo filius Frowini de Marchia,*
18. *Heremannus de Gozrovlic et frater eius Hertvicus, Henricus Albus de Ortenburc, Gebehardus de Grazlvp, Otto de Grivene,*
19. *ministeriales Gurcenses, Engilbertus de Zwineze, Wintherius, Hugo, Otto de Wilern, Ernst cum magno ore, Engilscaucus puer,*
20. *Engilmarus, Dietmarus Waltchon filius, Sigbotonis cum Barba, Sigboto et Hugo pueri Frisacenses, Adelbertus iudex, Bernhardus*
21. *camerarius et filius eius Bernhardus, Hertvicus et Luipoldus fratres, Adelbertus trapezita, Chonradus, Liupoldus, Wolframms Scaffaere.*

Izrez iz listine dat. 1145, april 26, ki jo hrani Koroški deželni arhiv (KLA) v Celovcu. Na koncu 14. vrstice se omenja Engelskalk Lvegel, v 16. vrstici se pričnejo naštevati ministeriali, krški ministeriali (*minesteriales Gurcenses*) se naštevajo od 19. vrstice naprej.

Zanimivo bi bilo predstaviti vse osebe, ki so omenjene med pričami, saj je marsikatera tesno povezana s slovensko, predvsem kranjsko zgodovino, a to ni tema tega pisanja. Poglejmo si le položaj in status zapisanih prič. Če si jih dobro ogledamo, ugotovimo, da se najprej omenja koroški vojvoda Henrik s sinom Ulrikom, za njim grof Volfrad iz Trebinje (ne iz Trebenj), nato grof Oton I. Ortenburški in njegov sin Henrik in potem se do “*ministeriales*” naštevajo očitno svobodne osebe (po rangi med grofi in ministeriali), med njimi se navaja tudi Engelskalk Lvegel. Nato se naštevajo ministeriali, med njimi tudi *Henricus Albus de Ortenburc*, po vsej verjetnosti (to je moja verjetnost, ki jo je mogoče utemeljiti) gradiščan na gradu Ortenburg. Šele po teh naštetih ministerialih so posebej zapisani (od 19. vrstice naprej) “*ministeriales Gurcenses*”. So to tisti krški

ministeriali, na katere nas vehementno opozarja avtor? "Našega" Engelskalka tam ni. Ta se omenja očitno za grofi in pred ministeriali. Krški ministeriali pa so naštetih zadnji, daleč za omenjenim Engelskalkom. Verjetnost Dušana Kosa je tako šla po vodi. Tako zaenkrat ostaja le moje "mnenje", recimo, moja verjetnost. Glede argumentacije, zakaj in kako Engelskalk v Begunjah, oziroma na Kamnu pa z avtorjem, glede na njegov domišljen zapis (in njegovo propadlo verjetnost), verjetno (tudi verjetnost je kategorija) nima smisla razpravljati. Kar se tiče *Burkharda de Steine*, naj povem, da se je že kmalu po izidu mojih *Doneskov* pokazalo, da gre za svobodno osebo z bavarskega gradu Altmanstein, tedaj, posebej v vzdevkih, imenovanega tudi Stein (gl. Franz Tyroller, *Genealogie des altbayerischen Adels im Hochmittelalter, Zur Tafel 48*, str. 481ss, v: Wilhelm Wegener, *Genealogische Tafeln zur mitteleuropäischen Geschichte*). Torej spet ne gre za verjetnega ministeriala krškega škofa Romana, kakor misli Dušan Kos. S tem popraviljam svojo napako (bomo videli, kako bo D. Kos popravil svoje).

Nadaljevanje teksta o gradu Kamen prinaša še večjo zmedo. Dušan Kos nam sporoča, da so grofje Ortenburški pričeli kopiciti posest na Gorenjskem od srede 12. stoletja (v oklepaj zapiše grofa Henrika II. Ortenburškega) kot dediščino ali doto po askvinskih sorodnikih. V knjigi *Med gradom in mestom* iz leta 1994 (str. 23) je isti avtor zapisal, da so Ortenburžani od začetka 12. stoletja "kopicili" dediščino po grofih Weimar-Orlamünde, in sicer ortenburški grof Henrik II. Seveda drugi, a prav gotovo ne tisti iz rodovnika v *Enciklopediji Slovenije* (v nadaljevanju *ES*), ki se omenja med leti 1192 in 1218 (gl. Dušan Kos, *Ortenburžani, ES, 8. zvezek*, Ljubljana 1994, 171ss), kar je od sredine 12. stoletja nekoliko odmaknjeno. Katera askvinska dediščina naj bi šla sredi stoletja Ortenburžanom? Ali ni nekoliko prepozno? In, konec koncev, kateremu Ortenburžanu? Tega nam rodovnik v *ES* ne razkrije. Askvinski dedič je bil ortenburški Meginhard I., to je raziskal in objavil že Ljudmil Hauptmann (*Grofovi Višnjegorski, Rad jugosl. akad. 250 (1935)*, str. 215 /1/ ss), na osnovi njegovih analiz tudi Peter Štih (*Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*, Ljubljana 1994, str. 140ss). Meginhard I. in njegovi nasledniki s koroškimi Ortenburžani celo 12. stoletje nimajo prav nič opraviti, razen tega, da se je ena od hčera – dedinjo poročila nazaj v ortenburški rod. Prav s Henrikom II. Ortenburškim, a tega v rodovniku v *ES* prav gotovo ne moremo videti v Henriku II., ki naj bi se omenjal med leti 1192 in 1218, saj je ta že okoli leta 1190 (ali vsaj 1192) umrl. Askvinska dediščina je lahko poznejše Lipniško gospostvo Waldenberg, grad Kamen prav gotovo ne (kar Dušan Kos pravilno ugiba v knjigi *Med gradom in mestom*, Ljubljana 1994, str. 23). Pa to spet ni tema za današnje razglabljanje. V zelo vprašljivem rodovniku iz *ES* gre za velik problem citiranja virov. Čeprav je zgoraj citirani Franz Tyroller (*Genealogie des altbayerischen Adels etc., Zur Tafel 16, Anfänge der Grafen von Ortenburg in Kärnten*, str. 222ss) naveden med literaturo, je rodovnik prirejen po Jakschu, kjer bi bilo primerneje kot njegova druga dela citirati *Monumenta historica ducatus Carinthiae (MHDC) IV., priloga VI.* Da kakih drugih virov, ki jih je D. Kos uporabil in ne citiral, niti ne omenjam. Med drugim je, spet po Jakschu (ta pa po Tanglu, *Die Grafen von Ortenburg in Kärnten I., AÖG 1864*), spustil celo generacijo, a je za nameček očetu (grofu Henriku I.) pripisal sinove otroke (Henrika II.). Poleg tega je v rodovniku zapišan še cel kup nepreverjenih podatkov. Brigida, žena ortenburškega grofa Otona II. (ki bi moral biti zaradi izpuščene generacije pravzaprav Oton III.), ki jo Jaksch tišči za hčer Rapota I. Ortenburškega (Spanheimi), ni iz te rodbine. V ta namen bi bilo zanimivo predelati novejšo delo F. Hausmanna, *Die Grafen zu Ortenburg und ihre Vorfahren im Mannenstamm ...*, v: *Ostbairische Grenzmarken, Passauer Jahrbuch (36)* ali vprašati gospoda, ki o tem gotovo kaj ve. Posredujem njegov naslov: *Alram Graf zu Ortenburg-Tambach, Schloß Tambach, Schloßalee 1, 96479 Weitramsdorf/Tambach, Deutschland*. Prijazni mož trdi, da v njegovi žlahti ni bilo prav nobene Brigide, sicer pa mu je arhiv urejal Hausmann. Preverjeno! V rodovniku je še nekaj večjih malomarnosti, npr. leta 1248 je umrl Konrad Turjaški in ne njegova (ortenburška) žena. In tako naprej, skratka popolna zmeda, ki je je vreden tudi spremeni tekst. A vrnimo se k obravnavani knjigi in gradu Kamen ter še nekaterim "zanimivostim".

(se nadaljuje)